

ОШИҚЧА ХАВФ МАНБАИ ТОМОНИДАН ЕТКАЗИЛГАН ЗАРАРНИ ҚОПЛАШНИНГ ХОРИЖ ТАЖРИБАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Исманов И.Б.

Ўзбекистон Республикаси жамоат хавфсизлиги университети

Таянч сўзлар: ошиқча хавф манбаи, хориж тажрибаси, Ғарбий Европа, Италия, Германия, фаолият.

Ключевые слова: потенциальный источник риска, зарубежный опыт, Западная Европа, Италия, Германия, деятельность.

Key words: potential source of risk, foreign experience, Western Europe, Italy, Germany, activities.

Кириш. Фаолият билан боғлиқ хавф даражаси ўта юқори бўлган ҳолларда, қонун ҳужжатларида жуда юқори даражада ғамхўрлик ва эҳтиёткорлик, профилактика чораларини кўриш белгиланган. Бундай ҳолларда, қоида тариқасида, тегишли фаолиятни амалга оширувчи шахс, агар зарар форс-мажор ҳолатлари туфайли етказилган бўлса, жавобгарликдан озод қилинади. Тегишли фаолиятни амалга ошираётган шахснинг зарарни олдини олиш учун барча зарур чораларни кўрганлигининг исботи унинг зарар етказишда айбининг йўқлиги ва шу асосда Италия суд амалиётида зарарнинг сабаби мумкин бўлмаган ҳодиса деб тахмин қилинади. Буларга қуйидагилар қиради: зарарнинг тасодифан етказилиши, жабрланувчининг ёки учинчи шахсларнинг хатти-ҳаракатлари ёки ОХМ эгаси жавобгар бўлмаган, “унинг фаолияти билан боғлиқ бўлмаган сабаблар”.

Адабиётлар таҳлили. Бошқалар учун хавфнинг ошиши билан боғлиқ фаолият натижасида етказилган зарар учун жавобгарлик тўғрисидаги умумий нормага мувофиқ, Италияда, Португалияда бўлгани каби, қоида тариқасида, хавф манбалари турлари бўйича зарар учун жавобгарлик тўғрисида махсус қонун ҳужжатлари мавжуд эмас. Шундай қилиб, хусусан, йўл ҳаракати соҳасида етказилган зарар учун жавобгарлик – Италия

ва Португалияда – фақат фуқаролик кодекслари нормалари билан белги-ланади.

Гарбий Европа мамлакатларининг айрим ҳуқуқий тизимларида кўриб чиқиладиган соҳада жавобгарликни батафсил тартибга солувчи фаолият турлари бўйича қонун ҳужжатлари гуруҳи шакллантирилган. Бундан ташқари, ушбу қонун ҳужжатлари миллий ФК билан биргаликда ҳаракат қилади ва ФК зарар етказишдан келиб чиқадиган мажбуриятларни, ОХМларининг айрим турларини фақат кўшимча (ёрдамчи) тарзда тартибга солишга нисбатан қўлланилади. Ушбу мамлакатлар гуруҳига қуйидагилар киради: Германия (ушбу тенденция асосчиси), Австрия ва Швейцария.

Тадқиқод методологияси.

Германияда ОХМ томонидан етказилган зарар учун жавобгарлик фаолият турларига қараб тақсимланган қонун ҳужжатларининг алоҳида гуруҳи томонидан тартибга солинади. Ушбу тизимда Марказий ўринни Германиянинг 07.06.1871 йилдаги “Мажбурий жавобгарлик тўғрисида”-ги Қонуни эгаллайди. Дастлаб, ушбу қонун ҳужжати жуда тор доирани қамраб олган бўлиб, яъни у фақат темир йўл корхоналарини эксплуатация қилиш фаолиятини амалга ошириш натижасида етказилган зарар ҳолатларига нисбатан қўлланилиши учун ишлаб чиқилган. Ҳозирги вақтда унинг кўлами сезиларли даражада кенгайтирилди ва темир йўл корхоналарини эксплуатация қилиш пайтида етказилган зарар учун жавобгарлик билан бир қаторда электр, газ, иссиқлик ва бошқалар соҳасидаги турли хил қурилмалар ва иншоотларнинг ишлаши пайтида етказилган зарар учун жавобгарлик ҳолатларини ҳам ўз ичига олади. (“Мажбурий жавобгарлик тўғрисида”ги Германия Қонунининг 2-моддаси).

Таҳлил ва натижалар.

Германия Федератив Республикасининг “Мажбурий жавобгарлик тўғрисида”ги Қонунининг 1-бўлимига биноан, агар темир йўл ёки осма йўлдан фойдаланиш пайтида одам ҳалок бўлса, инсон саломатлиги ёки танасига зарар етказилса ёки бирор мол-мулк шикастланган бўлса, унда тадбиркор жабрланувчига етказилган зарар учун товон тўлаши шарт. Германия қонунчилигининг юқоридаги нормасида “Betriebsunternehmer” тушунчаси темир йўл ёки осма йўлдан фойдаланиш пайтида етказилган зарар учун жавобгарлик предметини тавсифлаш учун ишлатилади, бу “корхонани бошқарадиган шахс” деган маънони англатади. Ҳуқуқни қўллаш амалиётида ушбу концепцияга кўпинча кенг талқин берилади, бу корхона эгасини жавобгар деб тан олиш билан боғлиқ.

Германия ҳуқуқни қўллаш амалиёти темир йўл корхоналари фаолиятида ОХМ эгаси сифатида темир йўл транспорти эгаси ва инфратузилма эгаси сифатида тан олинishi йўлидан боради, улар зарар етказиш мажбуриятларида қарздор ҳисобланади.

Германия Федератив Республикасининг “Мажбурий жавобгарлик тўғрисида”ги Қонуни 1-§ нинг 2 ва 3-бандлари, шунингдек, темир йўл ва осма транспорт соҳасида ОХМ эгасини озод қилиш учун асосларни белгилайди. Бундай ҳолатларга, биринчи навбатда, форс-мажор ҳолатлари киради (1-§ 1-банди). Шунингдек, ОХМ эгасининг жавобгарлигидан озод қилиш учун асос сифатида, кўриб чиқиладиган қонунда 1) сақлаш учун қабул қилинган ашё шикастланган ва 2) ташилаётган ашё шикастланган ҳолатлар ҳам кўрсатилган, йўловчи бу нарсани ўзи билан олиб юрган ҳолатлар бундан мустасно (3-хатбоши 1-хатбоши).

Германиянинг “Мажбурий жавобгарлик тўғрисида”ги Қонунининг 2-§га биноан, уни тартибга солиш турли хил энергия, моддалардан фойдаланиш ва энергияни сақлаш ва узатиш учун қурилмаларнинг ишлаши натижасида етказилган зарар ҳолатларини ҳам ўз ичига олади. Шундай қилиб, хусусан, агар электр ўтказувчан ёки қувур линияси қурилмалари ёки ушбу турдаги энергия ёки моддаларни узатиш учун мосламалардан келиб чиқадиган электр энергияси, газлар, буғлар ёки суюқликлар таъсирида одам ҳалок бўлса, инсон саломатлиги зарар кўради ёки бирор нарса шикастланган бўлса, у ҳолда эгаси қурилма етказилган зарарни қоплаши шарт. Бундан ташқари, ҳар хил турдаги энергия ва моддаларни ишлатиш ва узатиш натижасида етказилган зарар учун объектив жавобгарлик тўғрисида кўриб чиқиладиган қонуннинг 2-§ зарар мос равишда электр энергияси, газлар, буғлар ёки суюқликлар таъсиридан келиб чиқмайдиган ҳолатларга нисбатан қўлланилади, лекин фақат мавжуд бўлгунга қадар камаяди ушбу турдаги энергия ва моддаларни ишлатиш ва узатиш учун мос мослама. Иккинчи ҳолда, жавобгарлик фақат тегишли ўрнатиш (ускуналар) шикастланиш вақтида бузук ва нотўғри ҳолатда бўлганда юзага келади. Шу билан бирга, ушбу Қонуннинг 2-§да тўғридан-тўғри мавжуд бўлган таърифга кўра, ўрнатиш (ускуналар) нинг лозим даражадаги соз деганда ўрнатиш (ускуналар) “тан олинган техник регламентларга мос келганда ва ҳеч қандай шикастланиш ҳолати тушунилади”. Ҳар хил турдаги энергия ва зарарли моддалардан фойдаланиш, қоида тариқасида, барча ҳуқуқий тизимларда ОХМ билан боғлиқ фаолият сифатида қаралади.

Германиянинг “Мажбурий жавобгарлик тўғрисида”ги Қонунининг 2-§нинг қўлланилиши соҳаси учун, айниқса, қуйидагиларни ўз ичига ол-

ган ОХМ эгасини зарар учун жавобгарликдан озод қилиш учун махсус асослар назарда тутилган: 1) агар зарар бино ичида содир бўлган ва унинг ичида жойлашган, 2-§ 1-бандда кўрсатилган қурилма ёки ускуналарга мос келса ёки агар зарар ўралган ер участкасидан ташқарида, ушбу ер участкаси мулкдорига тегишли ускунда юзага келган бўлса; 2) агар энергия истеъмол қиладиган ускуналар ёки 2-§ 1-бандда кўрсатилган моддаларни истеъмол қилиш ёки қабул қилиш учун бошқа қурилмалар шикастланган бўлса ёки бундай шикастланиш зарар етказилишига сабаб бўлган бўлса; 3) агар зарар енгиб бўлмас куч ҳолатлари туфайли юзага келган бўлса, зарар ўтказувчилар чизикларнинг узилиши оқибатида юз берган ҳоллар бундан мустасно.

Германиянинг “Мажбурий жавобгарлик тўғрисида”ги Қонунининг умумий ҳажми 14 параграф (модда) бўлиб, унда юқорида айтиб ўтилган ўзига хос жиҳатлари, яъни қўлланилиш соҳалари ва жавобгарликнинг юз бериш шартларини белгилашдан ташқари, меҳнат қилиш лаёқатини йўқотиш, зарар етказилган шахснинг қарамоғида меҳнатга лаёқатсиз боқиманданинг мавжудлиги каби соғлиққа етказилган зарарни қоплашда ҳисобга олиниши лозим бўлган масалалар ҳам тартибга солинган.

Хулоса. Фуқаролик қонунчилигида фуқаронинг ҳаёти ва соғлиғига етказилган зарарларни қоплаш масалаларига ФКнинг 57-боби 2-параграфида белгиланган қоидалар амал қилади ва уларда зарар етказувчи ва жабрланувчи ўртасида муайян шартномави ёки бошқа (масалан, хизмат) мажбуриятлари мавжудлиги назарда тутилади. Жумладан ФКнинг 1005-моддасида шартнома мажбуриятлари, ҳарбий мажбуриятлар ҳамда ички ишлар хизмати ва шунга ўхшаш бошқа мажбуриятларини бажариш пайтида фуқаронинг ҳаёти ва соғлиғига етказилган зарар ФК қоидалар билан белгиланади. Ушбу турдаги зарарни қоплашнинг юқори миқдорлари махсус қонунчилик нормаларида белгиланган ҳоллар бундан мустасно. Германиянинг “Мажбурий жавобгарлик тўғрисида”ги қонунининг 5, 6 ва 8 параграфлари Ўзбекистон ФКнинг 1005-1016-моддаларида белгиланган қоидалар қисқароқ маънода ифодалайди. Бироқ Германия қонунчилиги нормалар ушбу қонунда назарда тутилган ОХМ билан боғлиқ фаолиятни амалга ошириш натижасида фуқаронинг ҳаёти ва соғлиғига зарар етказилганда қўлланилади ва ОХМ эгаси ва жабрланувчи ўртасидаги шартномавий ёки бошқа хизмат муносабатлари мавжудлигига асосланмайди.

Adabiyotlar:

1. Электронный ресурс. URL: <https://www.nytimes.com/2018/03/19/technology/uber-driverless-fatality.html?smid=fbytimes& smtyp=cur> (дата обращения 02.01.2024 г.).

2. Arizona Became Self-Driving Proving Ground Before Uber's Deadly Crash. Bloomberg // Электронный ресурс. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-03-20/arizona-became-self-driving-proving-groundbefore-uber-s-deadly-crash> (дата обращения 02.05.2019 г.).

3. Arizona Became Self-Driving Proving Ground Before Uber's Deadly Crash. Bloomberg // Электронный ресурс. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-03-20/arizona-became-self-driving-proving-groundbefore-uber-s-deadly-crash> (дата обращения 02.01.2024 г.).

4. Яшнова С.Г. Ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности, в гражданском праве России и стран Западной Европы / С.Г.Яшнова. – Ульяновск: Ульяновский государственный университет. 2017. – 196 с

5. Яковлев И.В. Ответственность за вред, причиненный деятельностью, создающей повышенную опасность для окружающих: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Яковлев Игорь Владимирович; [Место защиты: Рос. гос. социал. ун-т].- Москва, 2008.- 27 с.: ил. РГБ ОД, 61 08-12/817

6. Терещенко Н. В. Особливості відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки: Автореферат кандидатської дисертації. Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2003. – 14 с.

РЕЗЮМЕ

Ошиқча хавф манбаи томонидан етказилган зарарни қоплашда ҳар бир давлатнинг жойлашуви, ҳуқуқий тартибга солишдаги умумий ва махсус ёндашувлар мавжуд. Ушбу мақолада ҳам Ошиқча хавф манбаи томонидан етказилган зарарни қоплаш, унинг хориждаги тажрибаси ҳамда уни такомиллаштириш истикболлари ҳақида сўз юритилади.

РЕЗЮМЕ

Существуют общие и специальные подходы к расположению каждого государства, правовое регулирование в случае возмещения ущерба, причиненного источником острой опасности. В этой статье также пойдет речь о возмещении ущерба, причиненного источником острой опасности, его опыте за рубежом и перспективах его улучшения.

SUMMARY

There are general and special approaches to the location of each state, legal regulation in the case of compensation for damage caused by an acute source of danger. This article will also talk about the compensation for the damage caused by the source of the infatuation, his experience abroad and the prospects for its improvement.